

PUČKA VJEROVANJA IZMEĐU SVILAJE I MOSEĆA

DINKA ALAUPOVIĆ-GJELDUM
Karamanova 3
HR-21000 Split
dinka.gjeldum@gmail.com

UDK 398.3
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper
Primljeno/Received: 9.01.2017.
Prihvaćeno/Accepted: 31.01.2017.

U tekstu su prikazana tradicijska vjerovanja stanovnika s prostora između Svilaje i Moseća, na temelju vlastitih terenskih istraživanja te pomoću izvora i literature koja se bavi prostorom Dalmatinske zagore, a uglavnom se odnosi na razdoblje 20., te nešto manje 19. stoljeća. Prikazana tradicijska vjerovanja i neke magijske radnje odnose se na životni ciklus: sklapanje braka, rođenje djeteta, smrt, te vjerovanja u neka nadnaravna bića, a sačuvana su u sjećanju starijih kazivačica i kazivača, rođenih uglavnom prije Drugoga svjetskog rata, dok o toj tematici mlađe osobe malo znaju. Razlog tomu su društvene i ekonomske promjene, veća komunikacija s gradom i prosvjećenost, pa se na pučka vjerovanja gleda kao na nešto nazadno, pri čemu je i Crkva imala znatnog utjecaja. U novije vrijeme žene više ne rađaju u svojem domu, svadbe se održavaju u iznajmljenim prostorima, većinom se umire u bolnici pa su i to razlozi da je većina vjerovanja iz ciklusa životnih običaja zaboravljena. Na upit o vilama, vješticama, vukodlacima i drugim nadnaravnim bićima i pojavama, većina kazivača mi je odgovorila da je „to nekad bilo, a danas više toga nema“. U ovom segmentu naše tradicijske kulture uočavaju se elementi indoeuropskih, starobalkanskih i slavenskih tradicijskih vjerovanja.

Ključne riječi: vjerovanja, rituali, pučka religioznost

Vjerovanja i rituali, rani oblici pučke religioznosti, isprepliću se na svim područjima života, od običaja, gospodarstva, stanovanja, prehrane, odijevanja, prirodnih pojava, odijevanja, društvenih odnosa i moralnih normi zajednice, pa i umjetničkog izražavanja. U tradicijskoj društvenoj zajednici vjerovanja i rituali čine sustav njenih vrijednosti i dio su njezina cjelokupnoga kulturnog identiteta. Čovjekov način komuniciranja, racionalnog i iracionalnog, verbalnog i ne-verbalnog sa svim nepoznatim mu pojavama koje ga okružuju, stvorio je sustav normi i društvenih odnosa u zajednici, a i njezin cjelokupni kulturni identitet.

Pučka religioznost vremenom se mijenjala, ovisno o procesu razvoja društva i znanja, od primarnih ljudskih zajednica do danas. U naše vrijeme nositelji tradicijskoga vjerskog

ponašanja nisu istoga kulturnoga, društvenog i ekonomskog pa ni psihičkog profila jer su mnogobrojni utjecaji suvremenih komunikacija i edukacija utjecali na ruralno društvo i na održavanje kompleksnoga vjerskog ponašanja. Na terenskim istraživanjima nije uvijek jednostavno doprijeti do tradicijskih vjerovanja koja nisu u skladu s kršćanskom religijom, jer i sami kazivači znaju da su u suprotnosti s kršćanstvom, pa nerado govore o njima. Mnoga su pretkršćanska vjerovanja zaogrnuta plaštem kršćanstva, pa u tradicijskoj kulturi i pučkim vjerovanjima „žive jedni uz druge. Kao apotropej i danas se u Dalmatinskoj zagori mogu vidjeti lubanje ili rogovi pokoje domaće životinje iznad kućnih vrata, ili su nabijeni na kolac pa postavljeni uz štalu, pčelinjak. Iz biskupske vizitacije u 18. stoljeću saznajemo da je bio običaj uginulom konju odrezati glavu i staviti na kolac, pa zataknuti kolac uz kuću ili vrt, vjerujući da se time zlo odvraća od kuće i da neće uginuti životinje (L. Katić, 1958: 289).

Ivan Lovrić je zabilježio da se na vratima morlačkih kuća često vidi pričvršćen vučji, volovski ili koji drugi rep, koji služi umjesto kvake, da se vrata mogu privući k sebi, a i vjerovalo se da odbijaju zle čine vještica (Ivan Lovrić, 1948: 161). Vjerovanje u apotropejsku moć lubanja i rogova domaćih životinja bilo je poznato na prostorima do kojih su doprle grčka i rimska civilizacija.

Vjerovanje u uroke vrlo je rašireno po svim našim krajevima, pa i u ovom dijelu Dalmatinske zagore. Vjerovanje da postoje osobe zlih očiju koje mogu pogledom nauditi čovjeku, životinji, pa i mrtvu predmetu, spada među najrasprostranjenija praznovjerja u svijetu (F. Papazoglu, 1969: 380).

Vjeruje se da su urocima izloženi svi i sve, od ljudi do životinja, usjeva, pa i raznih poslova. Osobe s urokljivim očima mogu naškoditi pogledom i željom. U narodu se drži da osobe s plavim, svijetlim očima i spojenim obrvama imaju tu moć da mogu pogledom nanijeti zlo, ureći, ili u kombinaciji s izgovorenim riječima - posebno s pohvalom, čuđenjem, divljenjem. S tog razloga na primjer nije poželjno diviti se djetetu i hvaliti ga kako je napredno a da pri tome ne kažete: „Bože mu daj zdravlja!“ ili „Ne budi mu zla!“, „*Misusovo* da te ne ureknem“ i tri puta kucnuti u drvo. Ako se ipak dogodi zlo od uroka, kažu: „Odnio ga na očima!“

Više je urokljivih očiju među ženama nego među muškarcima. Osim ljudi koji uriču, tu moć imaju i neka zlokobna

bića poput vještica ili raznih nečistih sila, a mogu ureći i umirući ljudi i mrtvaci.

Ureći se može i ne-namjerno, nesvjesno, pa tako i majka može ureći svoje dijete. Nesvjesno uriču ljudi koji nisu zli sami po sebi, nego im je upravo sudbina ili stjecaj raznih okolnosti „dodijelio“ ovu užasnu moć. To mogu biti posve određeni razlozi, ako su, primjerice, dotične osobe kao djeca izrazito dugo sisali, ili su im majke prekidale pa opet nastavljale dojenje (Jadranka Grbić, 2001: 480).

U Ogorju su mi kazivali da je u selu živio župnik koji je bio svjestan da pogledom može naškoditi, pa bi, kad je prolazio selom, upozoravao mještane da sklone djecu, da ih slučajno ne bi urekao. Zle oči je imao neki mještatinin, koji je pogledao svoje tele i ovo je odmah krepalo. Da bi spasio tele on je oprao oči i s tom vodom oprao tele pa je ono oživjelo. Ako se dogodi da neka osoba nesvjesno urekne dijete, mora se vratiti u kuću, oprati oči i s tom vodom oprati dijete, zapravo samo pokvasiti ruku i njome više puta prijeći od glave do pete i tako će skinuti urok.

Prema pučkom vjerovanju ureći se može sve što je lijepo, mlado, napredno. Napose su urocima podložna djeca, djevojke i mladići, mladenci, trudnice dojilje, dobri i uspješni ljudi, pa čak i pojedini dijelovi tijela, a najteže su posljedice uroka bolest i smrt. Ureknuto dijete ne može spavati, gubi apetit, slabi, plače, a odrasli gube snagu, postaju bezvoljni, mogu i umrijeti. Vjerovalo se da je urok i razlog neplodnosti, pobačaja, rađanju mrtve djece ili njihovu umiranju nakon poroda. O tome kako se ženu prema pučkom vjerovanju može ureći te tako onesposobiti za porod, saznajemo i iz biskupskih vizitacija iz 18. stoljeća (zabilježeno u selu Čvrljevu, zaleđe Splita). Biskupu su došle dvije žene kao *dva bijesna psa* koje su jedna drugu okrivljavale da je jedna drugoj *izjela* dijete te da je jedna drugoj skrivila da ova već 15 godina nema djece (L. Katić, 1958: 304).

U selima su postojale žene koje su znale „skidati“ uroke, izliječiti urečenu osobu, a to su činile molitvama. Tu molitvu su čuvale kao svoju tajnu i samo bi pred kraj života tom umijeću naučile neku blisku osobu. Jedna mi je kazivačica rekla da je silno željela naučiti tu molitvu pa je ženu koja je znala skidati uroke „kumila i molila“ da joj oda tajnu. Ova to nije htjela uz obrazloženje da je to opasno, jer se molitva mora izmoliti od početka do kraja, zatim od kraja do početka. Ako se dogodi da osoba koja moli pogriješi, urok prelazi na nju. A kako je moja

kazivačica imala malu djecu, to je ova nije htjela naučiti, jer bi joj se moglo dogoditi zlo.¹

„Kad se skida urok s čeljadeta, valja postiti nekoliko dana, učiniti *procesijun* okolo crkve, klečeći na *kolinim i kadeć* tamjanom. Kad se govori molitva od uroka, ako joj se ne *zije*, nije urok. Pogledaj u prste, ako se čeljadetu *zavratilo* meso za noktom, urok je. Na onu, koja skida urok, kažu, da sve zlo prođe, tako da je za 8 dana sva ka' rastrgnuta“ (F. Ivanišević, 2006: 515).

U Ogorju i danas „živi“ priča o bračnom paru koji nije mogao imati djecu, a zna se da je glavni cilj braka potomstvo. Žena je otišla zatražiti pomoć u neke vidovnjakinje u Bosni i ova joj je rekla da ih je urekla njihova susjeda; kad je bio pir i svi se svatovi u kući veselili ta zla žena tri je puta protrčala oko kuće, i to naopako, kako rade vještice (a ne *naoposun*² kako valja), te je

---

¹ U Trogirskoj zagori upoznala sam ženu koja je znala “skidati”, uroke. Ispričala je da kao djevojčica služila kod žene koja je znala skidati uroke; ova joj je tek pred kraj svojega života otkrila tajnu. Svoje usluge je naplaćivala. Druga žena mi je kazivala molitvu protiv uroka, tek kad sam joj obećala da je ja neću koristiti „za ličenje“.

Molitva od uroka: Šetala sv. Ana divica nosi u ruci dičicu kroz tu goru Krvariju, di no Isus i Marija. Susretne je uročica s prokletim uročićem. “A di si prokleta uročice, s prokletim uročićem?”

Idem amo gor u goru zelenu, promirat mlado i zeleno, lipo i rumeno, milo i drago, mlado i debelo.

A govori sveta Ana, Gospina majka: „Povrati se prokleta uročice s prokletim uročićim. Ne moreš promirat mlado i zeleno, lipo i rumeno, mlado i debelo, dok ne pribrojiš okom po gori list, i po volu ruju i po konju strunju. Rasparala se, raskrhala se po magli kao magla po stranam. Izgonim te, progonim te, svetim Šimom Zadraninom, svetim Dujom Splićaninom, svetim Ivanom Trogiraninom.

Ako je muško, mošnje mu pukle; ako je žensko, prsi joj pukle. Dva urekoše, tri odrekoše. Dva urekoše, tri odrekoše. Od' proklete oči nemile, oči nenavidne. Ako ste ga promrle (tu izgovori ime urečenog, npr. ako ste Antu promrle), u njegovom jiću, u njegovom piću, u vodi, u ledu, u smiju, u silu, u očima u ričima, ol u šestu njegova života. Povrati njegovo zdravlje kako je i prije bilo, u dubine morske odnesi dino pivac ne piva, dino majka sina ne dariva, di ovca ne bleji, di krava ne rikne, di tele ne muče, di Bog svoga ništa nema. Onde te odgonim, onde te progonim, nema ti stanja odande, nego ajde u dubine morske. Ako ste Antu promrle, o sebi se zabavile, njemu ništa ne naudile. Ako ste ga promrle u jiću, il u piću, il u vodi, il u smiju, u silu, u očima, u ričima, povrati njegovo zdravlje koje je i prije bilo“ /promrle - od promirile, jer se ovdje za urok kaže promira/ (D. Alaupović Gjeldum, Običaji Trogirske zagore u prvoj polovini XX. stoljeća, Vartal, 1-2/1996, 1-2/1997, god. V/VI Trogir 1996-1997).

² I danas se u narodu čuje izraz *naoposun*, *naoposla*, „nije mu sve *naoposun*“ – ne ide mu kako treba. *Naoposun* znači po suncu, kako sunce teče, označuje smjer okretanja po suncu na desnu stranu, što je načelo za svako *naoposuno* okretanje. Narod drži da sve treba raditi *naoposun*, hodati, okretati se, oblačiti

zaključala katanac a ključ bacila da se ne može naći. S tom *muštricom*, kako su u Ogorju nazivali vješticu, bio je i njezin mali sin. Vidovnjakinja joj je savjetovala da ona treba, kad ta zla žena umre i kad budu otvarali njezin grob da bi drugog pokojnika sahranili, skočiti u grob „i satrti ju svud“ dok joj ne polomi sve kosti. Kad je došao taj dan, žena je išla na groblje, a tu je bio njezin muž koji ju je nastojao spriječiti u toj groznoj namjeri, a i pokojničin sin. No ona se nije dala smesti i skočila je u grob. Svi su nazočni osjetili strašan smrad, ali je ona, kako se priča, poslije toga izrodila mnogo djece. Česte su i priče kako mladi bračni par ne može uspostaviti bračne odnose, pa bi ženu ošišali, vjerujući da joj je urok u kosi, ako to nije pomoglo muž bi je potjerao i oženio se drugom ženom.³

Nerotkinje, ovdje ih nazivaju pogrđnim imenima: *bezdička*, *štirka*, *jalovica*, odlazile su na zavjete Gospi u Sinj, sv. Ani u Zelovo, sv. Kati u Ljubitovicu, postile su po godinu dana, a nekada odlazile svećeniku po zapise.⁴ U Postinju i Muću se vjerovalo u moć hladne vode koja potiče plodnost pa se tu priča kako su neku nerotkinju bacili u bunar u hladnu vodu te da je iste noći zatrudnjela.

Staro je vjerovanje da su mladenci izloženi utjecaju zlih sila, a da bi se njihov utjecaj suzbio poduzimale su se razne radnje. Kod opremanja mlade nevjeste i njezina oglavlja koje je

---

se, obavljati sve kućne i poljske poslove. Obratno okretanje, od desna na lijevu stranu, izvodi se u svrhu magije, na primjer pri prinošenju mrtvačke žrtve ili kad vještica namjerava kome nauditi. Naoposun okretanje izvodi se u kultu, magiji, i u pravnim običajima (M. Stojković, „Oposun, naoposun i trokratno naoposuno okretanje, Zbornik za narodni život, JAZU, knj. XXVIII/I, Zagreb, 1929, 28-30).

³ U šibenskom sam zaleđu zabilježila priču kako je neka zla žena „nabacila“ mladencima te oni nisu mogli konzumirati brak. Priznala je da je to učinila kada su svatovi prolazili. Uzela je orah, raspolovila ga i jednu polovicu umetnula u jedan zid uz put gdje su svatovi prolazili, a drugu polovicu u zid preko puta i izgovorila neke riječi s namjerom da naudi mladencima. Da bi poništila učinak „nabaca“, trebala je sastaviti te dvije polovice oraha i čekati da mladenci prođu tim putem pri čemu treba izgovoriti riječi kojima bi skinula taj urok s mladenaca.

⁴ Ivan Lovrić (kritizirajući morlačke svećenike koji pišu zapise) zabilježio je da se tim zapisima pripisuje moć, da mogu izliječiti svaku bolest i nadjačati svaku vradžbinu, a što je još veće čudo, s njihovom pomoću mogu i nerotkinje zatrudnjeti. Običaj je sličan koji su provodili *Luperci*, svećenici koji su u antičko doba izvodili obred za plodnost trčeći nagi gradom i udarajući remenom, koga god su dohvatili da bi ga učinili plodnim. „Snaho, što čekaš? Ni od moćnih trava, ni od molitve, ni od čarobne pjesme ne ćeš postati mati; primi strpljivo udarce oplođujuće desnice, i svekar će ti se uskoro nazvati djedom, kao što i želi“ /Ovidije/ (Ivan Lovrić; Bilješke o putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa i Život Stanislava Sočivice, Zagreb MCMXLVIII, 169).

vrlo ukrašeno, a dijelom joj i sakriva lice od zla pogleda, te svojim raskošnim izgledom odvraća pogled s nje, željelo je se zaštititi od uroka. Prije polaska na vjenčanje majka bi joj u odjeću ušila komadić *kandelorske* svijeće, malo blagoslovljene soli, tri zrna pšenice, a obavezno bi je poškopila blagoslovljenom vodom. Na isti su se način štitila i djeca u kolijevci, pa i blago. Jedna kazivačica mi je rekla da svake subote poškopri blagoslovljenom vodom svoju kuću i okućnicu da bi se ukućani i blago zaštitili od zla, izgovarajući: "Kud ova voda doprla sve što ne valja otirala".

Mnogi elementi svadbenih običaja odvijaju se s namjerom da se mladenka zaštititi od zlih utjecaja, kao što je primjerice izvođenje „lažne“ mlade. Kad svatovi dođu po mladenku i traže „izgubljenu ovcu“, prvo izvedu dvije „lažne“ mlade, a treći put izvode pravu mladenku. Sve je ovo uobičajeno na širem dinarskom prostoru (Sinjska krajina, Trogirska zagora, omiška Poljica, Dalmatinska zagora, te u Hrvata u Bosni i Hercegovini).⁵

Pazilo se da *zaoblica* - pečeni brav, bude od bijele ovce i s odrezanim rogovima, pa ako obitelj nije imala bijelu ovcu morala je za svadbeni ručak nabaviti bijelu ovcu ili brava, jer crna donosi nesreću.

Običaj da mladenka ljubi kućni prag mladoženjine kuće, klekne na prag zastrt vunenom vrećom i traži oprost od svekrve i svekra, također je poznat širom svijeta, pa tako i u nas. Razna su tumačenja ovog postupka, od toga da je prag stjecište duša umrlih predaka, ili da je mjesto natprirodnih opasnosti, te da je to sveto mjesto mladoženjina doma. Mladenka tim činom iskazuje poštovanje prema tom svetom mjestu nove obitelji, prihvaća je kao svoju zajedno s njenim svetinjama, te se tako veže za novi dom i obitelji. Običaj da mladenka tri puta *naoposun* prođe oko komina - ognjišta, također je običaj poznat mnogim europskim narodima, među ostalim i u Indiji (T. Đorđević, 1984: 263-273).

Ognjište, prostor koji se poistovjećuje s kućom važan je simbol tradicijskoga obiteljskog života, pa je obred trokratnoga

---

⁵ D. Alaupović Gjeldum, Običaji životnog ciklusa u Imotskoj krajini i zapadnoj Hercegovini, od konca 19. stoljeća do Drugog svjetskog rata, *Ethnologica Dalmatica*, vol. 8, Split 1999, 160-161; J. Miličević, Narodna vjerovanja i običaji u Sinjskoj krajini, Narodna umjetnost, knj. 5-6, Zagreb 1967-1968, 448; R. Kajmaković, Ženidbeni običaji kod Srba i Hrvata u Bosni i Hercegovini, GZM, sv. XVIII, Sarajevo 1963, 85.

provođenja novog člana obitelji oko njega simbolično vezivanje mladenke za novu obitelj i dom.⁶

Mladenka, kad uđe u *kužinu*, *navisi* bronzin na *komoštre* – verige, tri put ih okrene i stavi jabuku na komin. Vjeruje se da su komin i komoštre stjecište duhova predaka, a domaćica mora brinuti da plamen ne „liže“ komoštre i da se ne ljuljaju, jer je to posvećeno mjesto kućne zajednice i duhova predaka; vjerovalo se da tu može biti koja duša osuđena da stoji u komoštrama umjesto u purgatoriju. U tom se ritualu pojavljuje i kršćanski motiv – čistilište, kojim je vjerojatno zamijenjen neki drugi, stariji (M. Stojković, 1930: 236).

Mladenci su izloženi zlim silama i kada odlaze u ložnicu u prvoj bračnoj noći. U biskupskoj vizitaciji iz 18. stoljeća zabilježeno je: “Prije nego mladenka pođe spavati, pretraže joj pomnjivo sve dijelove odijela, koje ima na sebi, da na tome ne bi bio kakav uzao, pa ako ga nađu, odmah ga razriješe, jer vjeruju i čvrsto drže, da su to čari i dok je tu uzao, da se mladi ne mogu združiti u ženidbi” (L. Katić, 1958: 298). Običaj je da svekrva poškropi ležaj blagoslovljenom vodom prije nego mladenci legnu, a sudionici svadbenog slavlja prave buku, pucaju, galame, sve s namjerom da rastjeraju zle sile.

U mnogih je naroda običaj da mlada poslije svadbe neko vrijeme ne spava s mladoženjom nego s najmlađim djeverom ili svekrvom, ili se pak suzdržavaju od bračnih odnosa. I u ovom kraju uloga djevera bila je značajna u svadbenom ceremonijalu, a sve s ciljem da se zavaraju zli duhovi.⁷

---

⁶ Oko ognjišta bi se provela i novokupljena životinja, nova sluškinja ili sluga. U Imotskoj krajini domaćica bi tri puta provela oko komina kupljene kokoši ili piliće, zamočila im noge u lug i stavila ih pred ogledalo da se pogledaju, sve u vjeri da će ih tako zadržati da ne bježe od kuće (D. Alaupović Gjeldum, Običaji i vjerovanja vezani uz kuću u Imotskoj krajini, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 26, Split 1986-1987, 537).

⁷ Slično i u knjizi o Tobiji. Kazuje se kako se neka Židovka iz Egbatana, po imenu Sara, sedam puta udavala, ali da su joj svi muževi pomrli čim su joj pristupili, jer je zli demon Asmodej volio Saru, pa je iz zlobe i ljubomore ubio svu sedmoricu mladoženja u ložnici, prve bračne noći. Zbog toga pade sumnja da ih je ona poubijala. Molila se Bogu da joj osmog muža sačuva. Vođen arkanđelom Rafaelom, njezin se rođak Tobija odluči njom oženiti, uz savjet Rafaelov da se mole Bogu i tri dana uzdrže od bračnih odnosa, te da prve noći sagori riblje srce i jetru od čijeg će dima demon pobjeći. Ovakvo suzdržavanje starije je od kršćanstva, poznato je u mnogih naroda, a uzroci tom običaju mogu biti različiti: otpor s mladine strane, Mladenkina ili mladoženjina stidljivost, strah od zlih sila (Tihomir R. Đorđević: „Tovijine noći“, Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, knj. XXIX, sv. 1, Zagreb 1933, 1-17).

Djeca su u mnogih naroda glavni cilj braka, a u patrijarhalnim sredinama to su muška djeca. Zbog toga se u svadbi izvode mnogi običaji s namjerom da brak bude plodan, a napose da to budu muški potomci. Jedan od vrlo raširenih svadbenih običaja radi plodnosti bračnog para bacanje je žita, oraha, bajama i drugih plodova. Mladenka bi od kuće u torbici ponijela te razne plodove i slastice i bacala djeci, ali su i nju zasipali žitom, danas i u gradskim sredinama rižom.⁸ Da bi se mladom bračnom paru rađala muška djeca bio je običaj da se mladenki, kad dođe pred mladoženjinu kuću, dadne u naručje muško dijete, *nakonjče* (dok su svatovi jahali na konjima), ona se s njim tri put okrene na oposun i daruje ga *bičvicom* punom oraha, bajama, slatkiša. Davanjem nakonjčeta mladenki se simbolično iskazuje želja za muškim potomkom. Ovaj je običaj poznat u mnogih naroda, a u ovom kraju je zabilježen u biskupskoj vizitaciji u 18. stoljeću: "Kad mlada prispije kući vjerenika, deset ili petnaest koraka ispred kuće predaju joj malo dijete, koje ona miluje i nosi do kućnih vrata, pa spuštajući ga na zemlju daje mu kakav dar" (L. Katić, 1958: 297).

Kako su mladenci prema pučkom vjerovanju izloženi urocima i raznim zlim utjecajima tako je izložena i trudna, *zbabna*, *kuljava* žena. Za nju nije dobro da vidi mrtvaca, pogotovo mrtvu ženu umrlu pri porođaju, mrtvo dijete, da ide na sahranu, napose žene umrle pri porodu te veće skupove, derneke, da izlazi po mraku, da vidi zmiju, da pije rakiju, a usto je barem jedno vrijeme tajila trudnoću dok dijete ne oživi, sve od straha da je netko ne urekne. Proricalo se o spolu budućega djeteta i to po načinu nošenja ploda, pa ako trudnica plod nosi nisko i ako je široka, a osjeti da je dijete na desnoj strani oživjelo, vjerovalo se da će biti muško, a ako ga nosi visoko, biti će žensko. Vjerovalo se da se gađanjem sa svinjskom žući može doznati spol budućega djeteta. Žuč su pekli na kominu - ognjištu

---

⁸ U okolici Zadra kad mladu dovedu mladoženjinu kući svekrva baci na nju šaku pšenice s prozora, govoreći:

„Koliko zrna pšenice, toliko ti, nevo (nevjesto) Bog da sretne djece“ - L. Niderle misli da je još u slavenskoj starini mlada dočekivana s kruhom i medom i da je preko nje bacano žito, povrće, mak, grah i drugi zemaljski proizvodi, znaci plodnosti i blagostanja (T. Đorđević, Naš narodni život 1, Beograd 1984, 315).

U Medovu Docu (Imotska krajina) zabilježila sam da su im umirala muška djeca, pa su na četiri strane – na križ - stavili moći i od tada je sve uredu. Bilo je to prije tristotinjak godina.

pa ako se žuč probije i mlaz šikne uvis, roditi će se muško, a ako se razlije žensko dijete.⁹

Vjerovalo se da su uzrok teškom porodu zle sile. Da bi ih se onemogućile, muž je pucanjem iz puške nastojao olakšati ženine porođajne muke i tako rastjerati zle sile. U pomoć bi pozvali i seosku ženu koja je znala izreći Gospin plač, a u nekim mjestima bi porodilji davali u ruke muževljeve gaće, ili bi se držala za kućnu gredu ili *komoštre*, sve u vjeri da će joj to pomoći da se „oprosti“ od djeteta.¹⁰

Pupkovina i košuljica (porodiljna ovojnica) držale su se integralnim dijelovima novorođenčeta, pa se prema njima tako i odnosilo i čuvali su ih. Posteljicu nisu čuvali, već bi je zakopali negdje dalje od kuće i puta, uz kakvu ogradu ili u štalu, a u nekim selima u blizini *šematorija* - prostora oko crkve ili groblja da je ne bi pojela neka beštija.¹¹ Mistična veza posteljice s djetetom bila je

---

⁹ Na sličan način su spol djeteta prije porođaja pretkazivali balkanski stočari (Vlasi, Sarakačani), a pomoću životinjske jetre predviđali su budućnost. Čim se zakolje ovan ili janje, najprije se pogleda kako izgleda jetra. Ako je čista i glatka smatralo se da je to dobar znak. Ako na desnoj strani jetre, po njima istočnoj, odakle dolazi Sunce i život, postoji oštar izraštaj, roditi će se muško, a ako je izraštaj zaobljen roditi će se žensko dijete. Sudbine pomoću jetre proricali su još u Babilonu, a poznavali su je i stari Etruščani. Bogate analogije za proricanje po utrobi životinja pruža antička mitologija (D. Antonijević, *Obredi i običaji balkanskih stočara*, Balkanološki institut SANU, knj. 10, Beograd 1982, 89-90).

¹⁰ U Poljicima se vjerovalo ako se žena teško porađa „neka potrču u crkvu, donesu pasac od sv. Antuna, opašu ženu, odma'će roditi. Ali uz to valja moliti 9 Očenaša i 9 Zdravi' Marija i 9 Slava Ocu na čast i poštenje blažene Divice Marije za oni' 9 mjeseci, šta je ona nosila u utrobi svog pridragog sinka, pa se nadodaje svakom Očenašu – 'Lako nosila, lako porodila, lako se i ova oprostila“ (F. Ivanišević, *Poljica, narodni život i običaji*, Priko 2006, 515). Za olakšanje teškog poroda koristio se i pasac iz crkve kojim se misnik paše preko bijele košulje. Porodilja se treba opasati tim pasom i vjerovalo se da će se odmah poroditi. Taj pasac je trebalo odmah oprati, jer je bio u dodiru s porodiljom koja je zbog gubitka krvi pri rođenju obredno nečista. Trebalo ga je opet blagosloviti prije nego se misnik njime opaše (M. Stojković, *Pojas, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, JAZU, knj. XXIX, sv. 2, Zagreb 1934, 15).

¹¹ U Imotskim podbiokovskim selima svekrva je posteljicu zakapala u lug na kominu da izgori, jer se vjerovalo da će majka poludjeti ako je pas nađe i pojede (D. Alaupović Gjeldum, *Običaji i vjerovanja vezani uz kuću u Imotskoj krajini*, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 26, Split 1986-1987, 536).

Na Pelješcu se posteljici muškog djeteta pridavala plodonosna moć. Naime, ženi koja je željela muškog potomka davao se napitak od kuhane *kućice* - posteljice. Kućicu – posteljicu od muškog djeteta zakopavali su u kućni ugao da bi muški potomak ostao u kući, dok su kućicu od ženskog djeteta zakopavali negdje izvan kuće, vjerujući da će se žensko dijete udati i otići od kuće (D. Alaupović Gjeldum, *O običajima životnog ciklusa u tradiciji Gornjeg makarskog primorja*, *Makarsko primorje 4*, Makarska 1999, 138).

mного manja nego s košuljicom i pupkovinom, ali je bila mnogo jača s majkom.

Brižno zakapanje posteljice poznato je na širokom prostoru balkanskih stočara (D. Antonijević, 1982: 62).

Pupkovinu djeteta majka bi sačuvala, pa kad dijete malo naraste daju mu da odriješi čvor kojim je bila vezana, vjerujući da će dijete s time steći sposobnost u rukama za svaki posao. Pupkovinu su stavljali djetetu pod jastuk da ga obrani od uroka, a stavljali su je i u zid, ako su željeli da im dijete bude zidar, bacali preko kuće ako su željeli da dijete kad odraste bude jako i čvrsto.

Mnoga su vjerovanja u vezi s djetetom rođenim u *košuljici* poznata kod nas kao i kod mnogih europskih naroda. Uglavnom se vjeruje da će dijete rođeno u košuljici imati natprirodne moći. Prvi pisani podaci o tome potječu iz 4. stoljeća kad latinski povjesničar Aelius Lampridius opisuje kako su babice uzimale dječju košuljicu da bi se domogle magičnih moći koje se kriju u njoj, i da bi njom trgovale (S. Zečević, 1978: 345). U Dalmatinskoj zagori vjeruje se da će žensko dijete rođeno u košuljici poslije prve menstruacije postati mora a muško morac. Da se to ne bi dogodilo, djetetov otac ili babica trebaju izići iz kuće s košuljicom u ruci pa se po mogućnosti popeti na krov kuće, te *komšiluku* – susjedstvu, obznaniti izvikujući: „Rodilo se dite u bilu odilu, ni mora ni vištica, nego prava kršćanica, kršćanin, ili divičica, divac.“ Odnos košuljice i osobe rođene u njoj mogao je imati dvojako značenje. U prvom slučaju košuljica je znak da će čovjek rođen u njoj imati natprirodna svojstva, a postoji istodobno i drugi odnos, vjerovanje da je košuljica zaštitni duh čovjeka i za njega nije dobro da se od nje odvoji jer će izgubiti njezinu zaštitu. Zato košuljicu nije trebalo uništavati, jer bi se time prekinula mistična veza između košuljice i njezina vlasnika. Prema načelima prijenosne magije, sve stvari koje su bile u međusobnoj vezi ostaju u vezi i poslije razdvajanja. U Ogorju se vjerovalo da košuljicu treba sačuvati, osušiti i staviti u medaljon te ga opšiti crvenim koncem, pa kad muškarac ide u rat, medaljon s košuljicom čuvat će ga od puške. U Dalmaciji su zabilježena i druga vjerovanja u vezi s djetetom rođenim u košuljici.¹² U

---

¹² U Vrgorskoj krajini zabilježila sam da su djetetu košuljicu ušivali pod kožu, ispod lijeve sise, vjerujući da ga neće moći probiti puščano zrno. U Poljicima se vjerovalo da onaj tko je rođen u košuljici ne može bez nje umrijeti, pa su je zbog toga čuvali za smrtni čas. A ako je ne bi sačuvali, posudili bi od nekoga tko ju je sačuvarao, i donijeli umirućem, da bi lakše umro. U Trogirskoj zagori čuvali su košuljicu u škrinji i vjerovali da kako raste dijete raste i košuljica, pa onaj tko je

Bukovici se vjerovalo da će samo žensko dijete rođeno u modroj košuljici postati mora. Mora samo pritiskuje mladu čeljad, napose naočite momke, ali i lijepe cure, pa se oni žale kako su im grudi otekle jer ih mora sisa. Mora se može pretvoriti u kokoš, tukca, zmiju, pa ako se u selu priča o nekoj djevojci da je mora, ne može se udati (V. Ardalić, 1928: 380). U narodu uvijek postoji „lijek“ protiv zla pa tako i protiv more i vještice.¹³ Jedan od „lijekova“ je metla koju je, prije polaska na spavanje trebalo prisloniti „naopako“ na sobna vrata ili micati palcem desne noge, puhnuti u tikvu i zatvoriti je, da mora ili vještica ne može „pustiti vodu“ (pomokriti); mora će se sutra vratiti i od osobe koju je morila moliti da otvori tikvu, ili će doći posuditi soli i slično. Tako će „morena“ osoba otkriti tko je u selu mora. U Ogorju je običaj da se na pokladni utorak i na sv. Juru kuće kite bršljanom jer se vjeruje da će ukućane čuvati od vještica. U drugim krajevima Dalmacije kuće se kite zelenilom, ali na Badnji dan, vjerujući da će tako odagnati vještice (npr. u Imotskoj krajini). Običaj kićenja kuća i okućnice zelenilom bio je poznat u pretkršćansko doba, a svrha mu je bila da životnu snagu koje zelenilo sadrži u sebi prenese na okolinu i tim magičnim činom osigura buđenje vegetacije u novoj ratarskoj sezoni. Da je i u naše vrijeme vjerovanje u more i vještice još živo potvrđuje priča jedne kazivačice kako je otkrila da joj je susjeda vještica. Noću ju je došla moriti te je ova za njom bacila cipelu na vrata i rekla: „Doći ćeš mi sutra na vrata na zajam.“ Rano ujutro je išla u štalu vidjeti kravu koja se trebala oteliti i susrela svoju susjedu. Iznenađena upitala je otkud ona tako rano, a ova joj je rekla da je krenula k njoj da joj pozajmi krumpira. To je bio „dokaz“ da joj je susjeda vještica i tu su se porječkale pa čak i fizički obračunale. Vještice su izrazito noćna, demonska, lunarna i htonska bića. One se

---

obuče ima izuzetnu sposobnost da sve zna, a kuću u kojoj se čuva da prati sreća (D. Alaupović Gjeldum, Običaji Trogirske zagore u prvoj polovini XX stoljeća, Vartal, god.V/VI, Trogir, 1996/ 1997, 250).

¹³ Molitva protiv vještica i mora:

Vještica mora, lezi doma,

Bog te kleo sv. Ivan peo!

Ne mogla mi ništa učiniti,

Dok ne prebrojiš po polju travke,

Po gori vršje, po vršju lišće

Po pasu runu i po magarcu strunu

(V. Ardalić, Vile i vještice /Bukovica u Dalmaciji/, Zbornik za život i običaje južnih Slavena, knj. XXII, Zagreb 1917, 310).

sastaju noću (u Ogorju pod Đelalijinim orahom), tu kuhaju srca koja su izvadile djeci a i odraslima, koji su najčešće članovi obitelji (npr. zet), ali i majka sinu. No, te osobe uvijek budu spašene, pretvaraju se u *vijar* – vrtlog vjetra, „pijavicu“, pa žeteocima odnose požnjevene ručice žita na tuđu zemlju i tako izazivaju svađe među susjedima, uzimaju od tuđih krava mlijeko tako da u svojoj štali prebace konop preko grede i muze ga, a vlasnica kravu ne može pomusti. Onaj tko je htio otkriti koja je žena u selu vještica trebao je na pokladni utorak skuhati tri komada slanine i nabosti ih na vile koje je trebalo staviti na guvno umjesto stožine, držati se za vile i pomokriti se kružeći oko njih. Ta osoba mogla je vještice vidjeti, a one nju ne bi mogle. Tako su mi u Ogorju kazivali, neki je čovjek prepoznao dvije seoske vještice i rekao svećeniku, ali mu nije mogao otkriti koje su to, jer su bile iz njegova roda, možda majka, žena, strina.

Južnoslavenske vještice, zla ženska mitska bića srodne su grčkim Erinijama. One spadaju u htonske demone koji lete kroz zrak, jedu ljudima srce, kao što to govori mit o Orestu; one su prije svega pozvane da osvećuju prolivenu srodničku krv, te stoga u prvom redu jedu srce svojih srodnika (D. Antonijević, 1977: 685).

Mora, ukoliko bi se *zavinčala*, a na ispovijedi prije vjenčanja ne bi priznala da je mora, kao udana postaje vještica. No, bez obzira na ispovijed, ukoliko je na vjenčanje išla s crvenom vunenom bičvom potajice zataknutom za pas, ili djevojačkom podvezom (vunenom uzicom kojom se podvežu bičve) svojevoljno je dakle postala vješticom. Česta je priča kako je muž otkrio da mu je žena vještica pa bi je natjerao da se ispovjedi. No, ako se ne bi pričestila i dalje je bila vještica. Ukoliko se i pričestila i nije više bila vještica, bila je izložena zlima koje su joj mogle učiniti njezine stare „prijateljice“ koje su ostale vještice. Da bi ta zla izbjegla i obranila se, tražila bi od svećenika „zapisnik“ - zapis, vjerujući da joj bivše „prijateljice“ neće moći nauditi.

Porodilja i dijete su prema pučkom vjerovanju izložene zlim silama. S tog razloga majka je dojila dijete pokrivenih prsa, da ju netko ne bi urekao i „odnio“ mlijeko.¹⁴

---

¹⁴ U Poljicima je neka žena molila župnika da skine s nje urok, jer ju je „zalakala neka žena u susidstvu, ja dojila dite a ona će mi: ala u tebe, sestro mlika, mogla bi ji' troje dojit! Od tog trena zaustavila mi se 'rana (mlijeko) u prsima, kapi ne more da izajde, bit će pa' urok, kažu da se 'oće 12 misnika, a najmanje 6“. (F. Ivanišević, n.dj. 514).

Porodilja ne izlazi iz kuće 40 dana poslije porođaja jer se nalazi u velikoj opasnosti od zlih utjecaja, a ona je biće koje je magijski „nečisto“, pa prema tome i opasno. Na taj način „postiže“ se dvostruka zaštita, štiti se porodilja od utjecaja okoline, a s druge strane, štiti se okolina od utjecaja porodilje. Za to vrijeme ona je spavala kraj komina. U tom razdoblju ne ide u crkvu, a 40 dana nakon poroda obavlja se „uvođenje“ u crkvu i poslije tog obreda porodilja je „čista“.

Mrak, to nematerijalno zlo, napose je opasan za dijete. Dječja roba, pelene, ne smije po mraku ostati izvan kuće. Jedna kazivačica mi je pričala o mladoj majci koja je po mraku ostavila robu na sušilu, unijela je u kuću i presvukla dijete. Svekrva ju je upozoravala da to ne čini, da ponovno treba robu oprati i po danu osušiti i tek je nakon toga smije upotrijebiti. Kako je nevjesta nije poslušala, dijete je za tri dana umrlo.

Mrak je gorostas, korača od drveta do drveta, od krova do krova. Zlo onome tko prođe ispod njega. Djecu grabi i odnosi daleko od kuće (I. Milčetić, 1896: 227).

Majka svoje dijete nije smjela ostaviti samo u kući, jer bi ga mogla odnijeti vila. U Ogorju sam zabilježila priču o djetetu koje je odnijela vila i tužnim roditeljima kojima se to dogodilo. Nakon dvadeset godina pred kućom tih roditelja pojavio se mladić s biljgom na ruci po čemu ga je majka prepoznala, jer je i ona na istom mjestu imala isti takav biljeg. Sin joj je ispričao da su ga vile odnijele i da je s njima lijepo živio, jedino da nije kršten. Roditelji su sina krstili i svi zajedno sretno živjeli. Druga priča nema tako sretan završetak. Vila je odnijela malo dijete i nakon tri godine neka ga je čobanica vidjela kako sjedi pred pećinom. Prepoznala je dijete i odnijela ga roditeljima, ali je ono ubrzo umrlo.

Vjerovalo se da mrak može nauditi djetetu, pogotovo nekrštenom, pa nije bilo uputno da netko po mraku dolazi u posjet. Ako se taj posjet nije mogao izbjeći, trebalo je prije otvaranja vrata zapaliti blagoslovljenu maslinovu grančicu ili štogod drugo blagoslovljeno na Cvjetnicu.

Da bi dijete zaštitila od zlih sila majka je u bešiku - kolijevku stavljala blagoslovljene soli, križić načinjen od kandelorske svijeće, komadić kruha, a na kolijevci je često bilo urezano „salomonovo slovo“ – heksagram, za koje se vjeruje da ima apotropejsku moć. Crveni končić, vunena uzica vezana oko

djetetova zapešća, zapisi, kojekakve amajlije, češnjak i dr., prema pučkom vjerovanju imali su moć da rastjeraju zle sile.¹⁵

U biskupskoj vizitaciji iz 18. stoljeća Trogirske biskupije, zabilježeno je da su dvije žene došle moleći da im biskup blagoslovi dvoje djece, a kanonik je opazio da je na ruhu svakog djeteta prišiveno nešto vučje dlake protiv uroka (L. Katić, Zagreb 1958: 326).

Ako neka osoba - vještica dođe djetetu i dijete se razboli, majka trči do nje s darovima te je zove u kuću i obećava joj da će je zatajiti ako dijete ozdravi, te je daruje, a ako dijete umre, majka otkrije tajnu da ga je vještica urekla i nagoni ljude da joj se osvete, a te su osvete sa žalosnim rezultatima (H. Morović, 1974: 247).

Vjerovalo se da djetetu nije dobro rezati nokte i kosu prije navršene godine dana, jer dijete neće progovoriti. Nije dobro preskočiti preko djeteta, a ako se to već dogodi, mora se ponovno vratiti, jer dijete inače neće narasti. Ako djetetu rano niknu zubi, vjerovalo se da će majka uskoro ponovo zanijeti. Kad djetetu ispadne prvi zub, baba bi ga bacila preko kuće izgovarajući: "Vrano, na tebi koštani, daj meni gvozdeni".

Ako dijete ne progovori trebalo mu je dati da pije vodu u kojoj je majka oprala posuđe, ili od ciganke uzeti komadić kruha i dati ga djetetu. Bolest djeteta pripisivala se urocima, pa se odlazilo ženi koja je znala skidati uroke ili su dječju robu nosili svećeniku da je blagoslovi vjerujući da će dijete kad je obuče ozdraviti.

Za umrlim djetetom nije dobro plakati, dapače, roditelji su trebali biti sretni, jer će imati svoga „rajnika“ - anđela na nebu, u raju, koji će biti njihov zagovornik. Iz tog razloga, kako su mi kazivali, svećenici nisu baš rado blagoslivljali dječju robu da bi

---

¹⁵ Češnjak, bijeli luk u vračanju i narodnoj medicini igrao je veliku ulogu. Prema starom vjerovanju bio je posvećen bogovima i u vjerovanju mnogih naroda smatra se da je od svakojake koristi. Grci, Maloazijci i Indi vjerovali su da moć češnjaka uništava demonske sile. Italci su držali da on donosi lak porod i obilje, a u Srbiji na Bijele poklade taru češnjakom ruke, prsa i tabane da se tako zaštite od vještica. Neki stavljaju češnjak u dječje pelene ili ga ušivaju u dječju odjeću. Češnjak s pijevcem i bosiljkom igrao je veliku ulogu za pogrebnih i ženidbenih obreda starih Slavena. (Maja Kolman-Rukavina, dr. Oleg Mandić: Svijet i život u legendama, Zagreb 1961, 162). U Bukovici se vjerovalo da tko jede puno luka neće mora na njega, a neki se i mažu navečer prije spavanja lukom. Na pokladni utorak, kad idu gledati vještice namažu se bijelim lukom (Vladimir Ardalić, Mora /Bukovica/, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, knj. XXVI, sv. 2, Zagreb 1928, 380-381).

dijete ozdravilo jer im je bilo draže da na nebu ima što više anđela.

Ako je majka plakala za umrlim djetetom, vjerovalo se da je dijete u mokroj košuljici na onom svijetu. O tome ovdje pričaju kako je neka žena rano ujutro išla na vodu i ugledala procesiju djece. Zadnje dijete u procesiji je prepoznala, bilo je u mokroj košuljici, pa je zamolilo ženu da kaže njegovoj majci da ne plače jer mu je košuljica mokra, i da mu donese suhu robu i ostavi u crkvi iza oltara. Slična je priča o bogatom mladiću koji je svaku djevojku koja mu se dopadne pitao bi li, kad bi joj dijete umrlo plakala za njim. Jedna je sirota rekla da ne bi plakala i on se njome oženio. Međutim, njoj je umro prvi sin pa kćer i opet sin. Ona nije plakala. Otac je svaku večer nestajao iz kuće i ona odluči da će ga jednu večer pratiti. Vidjela je da ide u crkvu na groblju, da u crkvi gore svijeće i da mu na krilu sjede njihova umrla djeca. Majku je taj prizor rastužio i ona zaplače. Poslije toga otac je odlazio u crkvu a djeca su se tek treći dan pojavila i rekla da više nikad neće doći da se vide, jer da ne mogu zbog majčinih suza (D. Alaupović-Gjeldum, 1996: 649-650).

Ciklus posmrtnih običaja počinje i završava predznacima smrti u koje se i danas vjeruje. Kazivala mi je žena u Ogorju kako joj je danima oko kuće letjela i oglašavala se kukuvija - sova, i uskoro joj je umro sin. Vjeruje se ako *pivac zapiva a nije mu zeman* (pijetao zapjeva a nije mu vrijeme), a to je pred mrak ili tri sata noću, u gluho doba, netko će umrijeti. Loš je znak i ako kokoš *zapiva ko pivac*, oglasi se kao pijetao. Toj kokoši treba odmah odsjeći glavu i baciti je, jer će u protivnom netko od ukućana umrijeti. Ovo vjerovanje bilo je poznato i starim Grcima i Rimljanima.¹⁶ U vjerovanjima i običajima slavenskih naroda pijetao i kokoš imaju mnogostruka, pa i proturječna značenja. Dok im se s jedne strane pridaje plodotvorna moć, s druge u njima vidi nečistu silu. Pijetao je ujedno u vezi s htonskim demonima s kojima se crni pijetao i potpuno poistovjećuje (Š. Kulišić, 1973: 204, 205).

Vjerovalo se da snovi pretkazuju smrt: ako se sanja da ispadne zub a nije se osjetila bol, umrijeti će netko od dalje

---

¹⁶ Starim Grcima i Rimljanima bilo je poznato vjerovanje da kokoš koja zapjeva donosi nesreću, a iz novijeg vremena zabilježeno je kod Bunjevaca - Hrvata, u Bosni (M. Stojković, Čudo od kokota, Zbornik za narodni život i običaje, JAZU, knj. XXVIII, sv. 1, Zagreb 1931, 89). U Poljicima „kada se kokoš zakrivi, zapiva, nesritno je, gospodarica se ljuti i proklinje i viče: sebi o glav, krepala – i odma' je ubije (F. Ivanišević, Poljica, narodni život i običaji, Priko 2006, 407).

rodbine, a ako se osjetila bol, netko blizak; ako se pak sanjaju maškare umrijeti će netko od ukućana, ako pas zavija u selu, netko će umrijeti. Neki predznaci su ukazivali i na drugog mrtvaca u kući; kad se umrla osoba ne ukoči i ako joj oči ostanu otvorene, trebalo mu ih je zatvoriti da ne bi povukla za sobom još nekoga od ukućana, jer i pokojnik može ureći. Smrt ukućana se pretkazivala i po dimu božićne svijeće, tako da bi se pri gašenju svijeće gledalo prema kojoj osobi odlazi dim, vjerujući da je ta osoba određena za smrt u idućoj godini. O Božiću se gatalo iz braveće plečke, kuhane ili pečene. Ovaj stari i vrlo rašireni običaj i vještinu „skopulamancija“ znali su pojedinci u selu. Ako domaćin u Ogorju nije znao gatati iz plečke - kosti, pozvali bi osobu iz sela koja je bila tomu vična.¹⁷

Vjerovalo se da osobe koje su za života činile zla, kad umru, mogu se povukodlačiti. Kazivali su mi da još neke starije osobe pamte da su od svojih starijih slušali priču o rezanju žila ispod koljena i lakata, onima koji su za života činili zla, vjerujući da će tako spriječiti da se povukodlače. Vjerovalo se također da se „čuvanjem“ mrtvaca i bdijući uz njega, pazeći da preko njega ne bi prešla mačka ili miš, sprječavalo da se pokojnik povukodlači. U 19. je stoljeću zabilježeno da su Morlaci tijela osoba za koje su držali da su se povukodlačili, iskapali iz groba, rezali im tetive i boli prsa glogovim kolcem, crnim debelim trnom, pri tome pazeći da ih ne popraska vukodlakova krv, jer bi, ukoliko se to dogodi i sami postali vukodlaci. Vjerovalo se da vukodlaci lutaju selom noću, donose zarazne bolesti i napastuju žene (D. Alaupović- Gjeldum, 2000: 55).

Još i danas starije osobe u ovim krajevima pamte priču o ženi koja je rodila s vukodlakom dijete koje nije imalo kosti, već je

---

¹⁷ Spatulamantia, vještina koja je poznata mnogim starim narodima pa i Hrvatima. U Hrvata gledaju se pleća od pečena brava, samo onome kod koga se ojanjilo i sol lizalo dok ga nisu zaklali. Najviše se gleda desna plečka, a meso se s ovoga pleća ne valja glodati već se očupa prstima. Ovi „kostogleđe“ kako ih nazivaju u Lici, gledanjem u plečku predviđaju rođenje, smrt, klimu, zdravlje, rat. Gatalo se i iz kokošje, gušće, labuđe kobilice, a iz svinjske, zečje, jelenje lopatice (Mojo Medić, Gatanje u pleće, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, knj. XXI, sv. 2, Zagreb 1917, 162). Gatanje iz plečke bilo je poznato još starim Egipćanima, odakle je stiglo Grcima, a posebno je bilo razvijeno u Bizantu, te kod balkanskih stočara (D. Antonijević, Obredi i običaji balkanskih stočara, Balkanološki institut SANU, knj. 10, Beograd 1982, 88-89).

bilo mješina, i odmah je umrlo. Priča je to koja se prepričava i u Dalmaciji.¹⁸

Južni Slaveni vjeruju da se vukodlak, vampir pojavljuje u najrazličitijim vidovima i na najrazličitije načine napada ljude i životinje, muči ih, ubija, siše krv, pojavljuje se noću i s prvim pijetlovima vraća u grob; mogu dolaziti svojoj ženi i spavati s njom, a dijete koje se rodi nema kostiju (D. Antonijević, 1977, 684).

Dok je mrtvac u kući i na dan pokopa ne smije se kuća mesti jer se vjerovalo da bi mogao i drugi ukućanin umrijeti. Vjerovalo se da se metlom izgoni sreća iz kuće. Iz istoga razloga nije se kuća mela ni tri dana Božića. Vjerovalo se da je pokojnikova duša povezana s prašinom i smećem iz mrtvačke sobe, da nešto od mrtvacca ostane ili se „prilijepi“, kao što se nešto od božićnoga blagoslova prilijepilo ona tri božićna dana na sobnu prašinu (jedno je dobro, drugo je hudo). Sve je najedanput trebalo pomesti i na svoje mjesto staviti, da se duša ne bi dijelila, a to se činilo poslije iznošenja pokojnika iz prostorije (M. Stojković, 1935: 24).

Pri opremanju pokojnika brinulo se o tome da na njemu ne bude ništa svezano u čvor, već *mrtvouzice* – bez čvora, jer se vjerovalo ako je labavo vezano da se duša može lakše rastaviti od tijela. Donedavno je bilo uobičajeno umotavanje pokojnika u bijeli *lancun* - plahtu, jer se vjerovalo da se bijelim platnom može zaštititi od nepovoljnog djelovanja pokojnika.¹⁹

---

¹⁸ U šibenskom zaleđu sam zabilježila priču kako je svaku večer vukodlak dolazio nekoj ženi i s njom spavao, pa je ona rodila *mišinu* – ovčju kožu. Ona se požalila župniku koji je potom naredio *rondašima* - seoskim odbornicima da pred njezinom kućom paze kad će vukodlak doći i da vide tko je. Pošto su to učinili, fratar im naredi da tri dana zvone crkvena zvona i da usijeku četiri glogova kolca (bila su četiri rondaša) i da dotičnog vukodlaka pričekaju pred crkvenim vratima (dotična je osoba trebala doći u crkvu). Rondaši su ga dočekali i prije nego je ušao u crkvu proboli su ga pred crkvenim vratima i pala je samo mišina (D. Alaupović-Gjeldum, Običaji i vjerovanja sela župa Konjevrate i Mirlović Zagora, Hrvatska Akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 2005, 467). Ivan Lovrić piše da morlačke žene koje su vukodlaci već silovali (osobito ako su ljepušaste) nosile uza se sredstvo protiv vukodlaka. No usprkos tome, tek što se smrkne, bile bi ponovo silovane, ukoliko im u blizini nije bilo muževa. Čini se da su se vukodlaci jako bojali ljubomornih muževa, jer su se pojavljivali samo u njihovu odsustvu (Ivan Lovrić, Bilješke o putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa i život Stanislava Sočivice, Zagreb 1948, 162-163).

¹⁹ S. Banović donosi podatak o tome zašto u Drveniku (Makarska) nema vukodlaka, a ispričao mu ga je Ivan Gabrić 1920. godine: *“U nas ne more biti*

Preko lancuna ili preko ruku pokojnika omotali bi crvenu vunenu vrpcu ili crveni pas i na prsima napravili križ. Crvena boja je boja života i krvi, a u posmrtnim običajima vjerojatno je imala magijsku ulogu nadjačavanja zlog utjecaja pokojnika. Običaj je poznat na prostoru Dalmacije i Hercegovine (D. Alaupović-Gjeldum, 2004: 437).

Pri iznošenja pokojnika iz kuće, obavljali su se razni obredi čija je svrha sprječavanje pokojnikova povratka u obliku nečastivoga duha.

Tako se pokojnika iz kuće iznosi nogama prema naprijed, a u nekim selima bi ga prije iznošenja iz kuće tri puta *naoposun* zavrtjeli oko komina. U Ogorju bi to učinili pred kućnim vratima jedanput, zatim bi to ponovili u crkvi i pred grobom. Vjerovalo se, ako grob i sprovod pokisnu ili se grob ulegne da će netko od ukućana uskoro umrijeti.

Odlaskom pokojnika s ovoga svijeta njegova obitelj a ni seoska zajednica nisu prekidali emotivno – duhovnu vezu s njim. Vjerovalo se da duša pokojnikova luta ovim svijetom, pogotovo „izgubljene duše“, pa se za njih molilo, plaćalo svete mise zadušnice.²⁰ Nekrštena su djeca prema vjerovanju bila osuđena da bez mira i pokoja vječno lutaju. Da se to ne bi dogodilo, dijete, pogotovo ako je bolesno, mogla je *zlamenovati* – krstiti svaka krštena osoba. Jedna kazivačica mi je rekla da je rodila mrtvo dijete i susjeda ga je *zlamenovala*, vjerujući da je tim činom dijete spašeno od vječnoga lutanja i da će na „onom svijetu“ moći biti zajedno s ostalim članovima zajednice.

---

vukozlaka. Koga u naše grebe ukopaju, više se ne vraća nikada, jer nam je šematorje popelano (posuto pepelom, a pepelu se prema pučkom vjerovanju pridaje lustrativno svojstvo). *Kad su sagradili grebe, kupili su postava (platna), blagoslovili ga, pa pokrili sve grebe i unda ga zapalili* (S. Banović, Vukodlaci, Zbornik za narodni život i običaje, JAZU, knj. XXVI, sv. 2, Zagreb, 1928, 348).

²⁰ U dijelu Trogirске zagore vjerovalo se da se „izgubljene duše“ skupljaju uz putove, jarke, mostove i ljudi koji tuda prođu čuju kako izgovaraju molitvu „Zdravo Marijo“. Neki je prolaznik na to odgovorio „milosti puna“ i čuo je odgovor „spašena i moja i tvoja duša.“ Vjerovalo se da su izgubljene duše one djece koju su roditelji zavjetovali, a zavjet nisu izvršili (nisu platili misu za pokoj duše) ili duša poginule mlađe osobe koja se javlja u obliku zapaljene svječice i gori na mjestu pogibije. To „duša odastava“, čeka dok joj ne bude vrijeme da umre i onda se ugasi. Onaj tko vidi goruću svječicu, treba se moliti i platiti misu, jer se vjeruje da ta duša to traži (Dinka Alaupović-Gjeldum, Običaji Trogirске zagore u prvoj polovini XX . stoljeća, Vartal 1- 2/1997, 265).

Literatura

- ALAUPOVIĆ-GJELDUM, Dinka; Običaji i vjerovanja uz rođenje u zapadnom dijelu Splitske zagore, Božić-Bužančić Zbornik, Građa i prilozi za povijest Dalmacije 12, Split 1996, 649-650.
- Ista, Izvještaj poglavara Rehe o prilikama u splitskom okrugu u godini 1822, *Ethnologica Dalmatica*, vol. 9, Split 2000, 55.
- Ista, O posmrtnim običajima i vjerovanjima, Zbornik o Zagori, knj. 7, Split 2004, 437.
- ANTONIJEVIĆ, Dragoslav, Obredi i običaji balkanskih stočara, Balkanološki Institut SANU, knj. 10, Beograd 1982, 89.
- Isti, Zajedničko u narodnoj religiji Grka i Južnih Slavena, *Balkanica VIII Academie Serbe des Science set des Arts*, Belgrade 1977, 684, 685.
- ARDALIĆ, Vladimir: Mora (Bukovica), Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, knj. XXVI, sv. 2, Zagreb 1928, 380, 381.
- ĐORĐEVIĆ, Tihomir, Mlada i prag mladoženjine kuće, *Naš narodni život* 1, Beograd 1984, 283, 268.
- GRBIĆ, Jadranka, Vjerovanja i rituali, Hrvatska tradicijska kultura na razmeđu svjetova i epoha, Zagreb 2001, 480
- KATIĆ, Lovre. Povijesni podaci iz vizitacije trogirske biskupije u XVIII. stoljeću, *Starine JAZU*, knj. 48, Zagreb 1958, 289, 297, 298, 304.
- KULIŠIĆ, Špiro, Značaj slavensko-balkanske i kavkaske tradicije u proučavanju stare slavenske religije, *Godišnjak*, knj. 8, Centar za Balkanološka ispitivanja, Sarajevo 1973, 204, 205.
- LOVRIĆ, Ivan: Bilješke o putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa i život Stanislava Sočivice, Zagreb 1948, 161.
- MILČETIĆ, Ivan, Mrak i Bučan (Krk), Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, *JAZU*, sv. 1, Zagreb 1896, 227.
- MOROVIĆ, Hrvoje, Izvještaj poglavara E. Rehe o prilikama u splitskom okrugu u godini 1882., *Građa i prilozi za povijest Dalmacije*, sv. 8, Split 1974, 247.
- PAPAZOGLU, Franula, Običaji i vjerovanja srednjobalkanskih plemena. Centar za balkanološka ispitivanja, knj. 1, Sarajevo 1969, 380.
- STOJKOVIĆ, Marijan, Komoštre, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, knj. XXVII, sv. 2, Zagreb 1930, 236.
- Isti, Sobna prašina, smeće, metla i smetište, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, *JAZU* knj. XXX, sv. 1, Zagreb 1935, 24.

ZEČEVIĆ, Slobodan, Verovanja i običaji o rođenju, Glasnik Etnografskog muzeja, knj. 42, Beograd 1978, 345.

FOLK BELIEFS IN THE AREA BETWEEN SVILAJA AND MOSEĆ MOUNTAINS

(Summary)

The text depicts some folk beliefs intertwined with the traditional forms of magic practice, which were recorded in field researches in the area between Svilaja and Moseć mountains in 2014 and earlier years. The data were collected by the author through direct conversations with older Catholic people, most of them female. The presented folk beliefs are related to the life cycle (birth, marriage, death), and some supernatural beings (mare, witch, werewolf, fairy), darkness and the use of spells.

Key words: *beliefs, rituals, folk piety*